

Egy radikális iskolareform körvonalai¹

Rövid esszé az iskolakötelezettségről, a tesztek értelmetlenségéről, a külső és belső motiváció különbségéről és a tanulás igazi értelméről

Van-e értelme az iskolázást kötelezővé tevő törvényeknek?

Az iskolakötelezettséget elrendelő törvényeknek annak idején az volt az értelmük, hogy megvédjék a gyerekeket azoktól a felnőttektől, akik őket az iskola helyett gazdaságilag kizsákmányolták volna. Sok tanulatlan ember szívesebben látta volna, ha gyerekeit a gazdaságban foglalkoztatja ahelyett, hogy iskolába mentek volna. A kötelező iskolalátogatást elrendelő törvényeket ennek a megfontolásnak alapján hozták.

A mai felnőtt társadalom nagy többsége ma is helyesnek tartja ezeket a törvényeket. Én magam azonban azt gondolom, hogy a kérdést újra kellene gondolni, és sok érv szól amellett, hogy a kötelező iskolázást elrendelő törvényeken változtatni kellene. Az alábbiakban igyekszem összefoglalni érveimet.

Egyik első érvem az, hogy a mai világban a gyerekmunka piaca összeszűkült. Nagyon kevés szülő tartaná ma otthon gyerekeit azért, hogy őket a gazdaságban alkalmazza. A fontosabb érv, hogy sajnos a mai iskola sok szempontból éppen azt teszi sok gyerekkel, amit annak idején a rövidlátó szülők tettek: rombolja, és sok szempontból kizsákmányolja őket.

A kötelező iskolalátogatás praktikusán azt jelenti, hogy az iskola hatalmat kapott arra, hogy az év napjainak többségében a gyerekeket falai közé zárja annak ígéretével, hogy ott oktatás, nevelés folyik. Sajnos a két funkció nagyon nagy mértékben kioltja egymást. Az iskola nem lehet egy időben börtön és oktatási intézmény. Az iskola sokat profitálhatna abból, ha a jövőben nem börtön jellegű intézmény lenne.

Egyrészt biztosan megszűnne az iskolai vandalizmus. A gyerekek, akik a maguk módján lázadnak a kötelező iskolában tartás ellen, nem rombolnák tovább az iskola berendezését, ablakait és környezetét. A kötelező iskolázás által keltett gyűlölet elenyészne, és a javítás költségei csökkentenék az iskolai költségvetést.

Praktikus lenne a kötelező iskolába járás megszüntetése egy másik okból is: nem lenne szükség arra az egész bürokratikus apparátusra, amely ellenőrzi a gyerekek iskolai jelenlétét, és amely megterheli a tanárok és az iskolai apparátus munkáját, nem beszélve azokról, akiknek feladata az iskolakerülők felkutatása és iskolába kényszerítése. Nem lenne szükség olyan gyakran szép szavakkal fedett intézményekre, amely nem mások, mint a rendőrség meghosszabbított karjai azon gyerekek hatástalanítására, akik nem bírják elviselni az iskola kényszereit.

Ha ma megnézünk egy nyilvános könyvtárat, akkor ott azt látjuk, hogy a gyerekek, nagyon kevés kivételtől eltekintve, hasonlóan viselkednek ott, mint a többi felnőtt. Semmi esetre sincs szükség arra, hogy ott állandóan felügyeljék őket, mint ahogyan azt ma sok iskolában teszik. Ha az iskola, hasonlóan a könyvtárhoz egy erőforrás lenne, amit mindenki szabadon igénybe vehet, akkor megszűnne az igény arra a rendészeti apparátusra, amely ma sok helyen jelen van az iskola életében .

¹ Ez az írás kapcsolódik a „Az osztályzás és a bürokratikus iskola” c. cikkemhez, amely a Tani-tani 2007/2. számának 4-9. oldalán jelent meg. Korábbi írásaim, fordításaim megtalálhatók a www.foti-peter.hu alatt, e-mail-en elérhető vagyok a peter.foti@runbox.com címen.

A mai iskola börtön jellegének legsúlyosabb következményei azonban az osztályteremben mutatkoznak meg. A mai viszonyoknak az a következménye, hogy a tanár-diák viszony egészen másképpen alakul, mint ahogy az egy szabad intézményben történne. A mai iskolában a tanár felügyelővé és rendőrré válik. Ez annak ellenére így van, hogy az iskolában nem teljesen tűnik el a mosoly, és sok tanár szeretheti a tananyagot, amit át kell adnia a gyerekeknek, de elsődleges funkciójuk mégis a fenyegetés és a kényszerítés. Ez alakítja át az iskolát csatatérré. Ennek a következménye az, hogy sok fiatal tanár, aki úgy megy az iskolába, hogy elsősorban tanítani akar, lassan gondolkodásában átalakul, és a gyerekeket egy idő után ellenségének tekinti. Cinikusokká válnak eredeti segítő és tanári funkciójukkal kapcsolatban, és lassanként elkezdik utálni a gyerekeket, akiket azután akár meg is aláznak, vagy bántalmaznak. (Az iskolai tanárverések kapcsán nem szeretnék a „ki kezdte?” vitába bonyolódni. Egész cikkem arról szól, hogyan lehetne megszüntetni mindenféle erőszakot az iskolában.) A kötelező iskolalátogatási törvények mellett nem lehetséges az, hogy baráti és segítő viszony alakuljon ki vagy maradjon fenn a tanárok és a gyerekek között. Ez ugyanúgy lehetetlen, mint egy börtönben, ahol nem uralkodhat baráti viszony az őrök és a fegyencek között.

Sajnos számos olyan esetet ismerek nemcsak szerte Magyarországon, hanem más országokban, így Ausztriában is, ahol élek, hogy gyerekeket az iskolában bántanak, fenyegetnek, tönkretesznek. Ilyen esetekben a szülőknek jó esetben lehetőségük van arra, hogy a gyermeket másik tanárhoz vagy másik iskolába vigyék. Mindez azonban nem minden esetben működik, és itt arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezek a jelenségek, nem csupán egyediek és egy-egy tanár rossz hangulatából, vagy nehéz életviszonyaiból eredeztethetőek, hanem rendszer jellegűek, és összefüggnek az iskoláztatás kötelező voltaival.

Az egyik legális lehetőség Magyarországon is, mint Ausztriában a gyerekek otthoni tanítása. Amennyiben a szülőnek lehetősége van ezt megtenni, és a gyermeket (gyerekeket) minden félévben sikeresen levizsgáztatja, akkor ilyen módon elkerülheti az iskola ártalmait. Erre azonban csak keveseknek van lehetőségük. Ezért lenne fontos a kötelező iskolalátogatási törvények újbóli átgondolására.

Az iskola humánus feladata az lenne, hogy ott minden gyerek fejlődhessen, aki oda akar járni. A mai börtönszerű iskola nem teljesíti ezt a küldetést. A kommunista uralom idején ugyanúgy kötelező volt az iskolázás, mint ma, és még a szabad iskolaalapításra sem volt lehetőség. Ma ezzel szemben jobbak a viszonyok, de a magániskolák sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint az államiak. Azoknak a szülőknek, akik összeállnának, és maguk vennék kezükbe gyerekeik nevelését, nagy nehézségekkel kell számolniuk. Iskolaépületet kell bérelniük vagy venniük, rengeteg papírmunkát kell végezniük, és rengeteg feltételnek kell eleget tenniük. A szülőknek ma kényelmesebb oktatási-nevelési feladataikat az iskolára bízniuk, de ezzel észrevétlenül áldozatául esnek egy rossz rendszernek. A mai iskola sok vonatkozásban felelőtlen és önállótlan embereket nevel. Az iskolában a gyerekek egyoldalúan intellektuális tudást kapnak úgy közvetítve, ahogyan azt nem tudják feldolgozni. Az iskolában nincs beleszólásuk abba, hogy mit tanuljanak, hogyan éljenek az iskolában.

Egy szülő által alapított iskolában, ha nemcsak az iskola kötelező jellegét változtatnák meg, hanem lazítanák a tanterv kötelező jellegét is, akkor a gyerekek saját iskolázásuk felelősebb alanyává válhatnának.

A mai mamut iskolák helyett kis iskolákra lenne szükség, ahol mindenki ismeri egymást. Az iskolában a fegyelem légköre helyett a szeretet légköre uralkodna. Az iskolában nemcsak tanárok tanítanának, hanem minden ember, aki szívesen tölti idejét gyerekek társaságában, és akitől a gyerekek szívesen tanulnak.

Az iskola merev órastruktúrája helyett az időbeosztást a gyerekek igényei szabnák meg. Természetesen nem lenne ezekben az iskolákban bürokrácia, nem lenne osztályozás, nem

lennének dolgozatok. Mindezekre nem lenne szükség, és a gyerekek mégis sokkal jobban fejlődnének.

Az iskolákban önkormányzatok működnének, amelyekben a felnőtteknek és a gyerekeknek egyaránt személyenként egy szavazati joga lenne. Az iskolagyűlések lennének az iskola legfelső döntéshozó fórumai. Itt lehetne viselkedési problémákat megbeszélni, a közös élet legjobb szabályait kialakítani, és újra és újra felülvizsgálni, hogy azok az ott tanulók és tanítók igényeit a legjobban kielégítsék.

A gyerekek ezekben az iskolákban idejüknek azt a részét töltenék el, amelyet valóban erre az iskolára szánnak. Az iskola nem venné el idejüket más érdekes projektekben való részvételtől. Ide tartozhatnának olyan projektek is, ahol a fiatalok valóban produktívan dolgozhatnának, és ezzel pénzt is kereshetnének.

Ez a rendszer valóban oda vezetne, hogy a gyerekek intelligensek, okosak lennének. Nem mindenoldalúan fejlettek – mert ilyen nincs, és ez kitűzni is csak szemfényvesztés –, hanem azokban a dolgokban jók, amelyekhez érdeklődésük, kedvük van, és amelyeket ezért magas színvonalon művelnek.

A tanárok ezekben az iskolákban nem lennének felügyelők és börtönőrök. Biztosak lehetnének, hogy a gyerekek, akik óráikon bent ülnek, azért vannak ott, mert meg akarnak tanulni tőlük valamit. A tanároknak, bármilyen furcsán is hangzik, nem kisebb, hanem nagyobb jogaik lennének. Az órát zavaró gyereket nyugodt szívvel kiküldhetnék, mert az a velük kötött megállapodást megszegte, és zavarta a többieket. A tanárok feladatai közül a rendőri szerep eltűnne, és magukat a gyerekek megismerésének és fejlesztésének szentelhetnék. Mindezt természetesen nem valami menetrend, hanem a gyerekek igényei és fejlettsége szerint. A tanárok idejük egy részében tanulókká válhatnának, és őket ugyanúgy megilletné a kutatás szabadsága, mint a tanulókat. Idejük egy részét az iskolán kívül tölthetnék el, és élményekkel gazdagon térhetnének ide vissza.

Nem gondolom, hogy érveim egy csapásra meg tudnák változtatni a felnőtt társadalom nagy részének véleményét, de szeretnék ahhoz hozzájárulni, hogy egy újragondolás elkezdődjön.

A tesztek ellen

Mi az oka annak, hogy bár szenvedélyesen érdekel az iskolarendszer, a tanulás, a fiatalok és a világ jövője, mégsem olvasom szorgalmasan a PISA felmérések eredményét?

Ennek oka az, hogy nem hiszek a tesztekben.

Csak abban hiszek, hogy a gyerekek természetüknél fogva, ha erről nem szoktatják le őket, szeretnék minél jobban elsajátítani a világot, és ebben kiválóak is, és a tesztelés, mérés csak rontja a helyzetet, és eltántorítja őket az igazi tanulástól.

A mai tanárok legtöbbször hisz abban, hogy a tesztelés természetes része az oktatási folyamatnak. Én nem hiszek ebben, és azt gondolom, hogy az alább felsorolt kivételeken kívül a tesztelés inkább káros, mint jó, és a tesztelés károsítja, hátráltatja a tanulást.

Bizonyos körülmények között a tesztelés hasznos és elfogadható: Ha valaki felvételt szeretne nyerni egy zenekarba, akkor bizonyítania kell, hogy tud a zenekar színvonalán zenélni, Ha építészként akar dolgozni, akkor bizonyítania kell, hogy a ház, amit építene, nem fog összedőlni. Ha sebészként akar dolgozni, akkor a gyakorlatban kell megmutatnia, hogy képes operálni anélkül, hogy károsodást okozna a betegekben.

Akkor is jogos a tesztelés, ha valaki önszántából le akarja mérni saját fejlődését. Egy zenész tudni akarja, hogy képes-e egy zenedarabot adott ütemben lejátszani, A teniszjátékos szerváival kipróbálja, hogy biztosan tud-e a pálya meghatározott helyére szerválni. Egy tanuló

felírhatja az idegen nyelv szavait kártyákra, és kipróbálhatja, hogy mennyit jegyzett meg belőlük helyesen. Minden komoly gyakorlás egyben önmagunk ismereteinek tesztelése is.

Sajnos az iskolai tesztek nem ilyenek. A gyerekeket nem azért teszteljük, mert meg akarjuk tudni, hogy mennyire tudnak valamit, amit maguk meg akarnak tanulni, nem azért teszteljük őket, mert meg akarjuk védeni a többi embert attól, hogy a tesztelt gyerek tudatlansága miatt kárt okozzon másoknak. Az iskolai tesztek oka más, és a valóságos ok is más, mint amit nyilvánosan állítunk. A tanárok a nyilvánosságnak és maguknak is azt állítják, hogy a tesztek arra valók, hogy megállapítsák a gyerekekről, mit tudnak, és így jobban tudjanak nekik segíteni. Ez az állítás azonban az esetek döntő többségében nem állja meg a helyét. A tesztek elsősorban két másik dologra valók: elsősorban arra, hogy a gyerekek azt tanulják, amit mi szeretnénk, hogy tudjanak, másodsor pedig arra, hogy alapot adjanak nekünk arra, hogy az eredmények szerint jutalmakat és büntetéseket osszunk ki – mert ez az oktatási rendszer, mint minden kényszerre alapozott rendszer működési módja.. A tesztek fenyegetése alatt a gyerekek dolgoznak a nekik kiadott feladatokon, és az elvégzett tesztek alapján megdicsérelhetjük azokat, akikről azt gondoljuk, hogy a legjobban tanulták meg az anyagot.

Sokak szerint ez az egyetlen természetes rendszer, és nincs alternatívája. Nekem nem természetes, és nem támogatom. Nem támogatom, mert nem hiszem, hogy a felnőttek feladata lenne a mai mértékben azt eldönteni, hogy mit tanuljanak a gyerekek. Nem támogatom a rendszert azért sem, mert nem hiszek abban, hogy jó módszer, ha a gyerekeket így vesszük rá arra, hogy azt tanulják, amiről mi azt gondoljuk, hogy meg kell tanulniuk. Nem hiszek abban, hogy a gyerekeket büntetni és dicsérni kellene annak érdekében, hogy tanuljanak. Erre csak akkor van szükség, ha kizárjuk őket a tananyag meghatározásából.

Mindazonáltal tudom, hogy a tanár – és még a gyerektársadalom nagyobb része is – elhiszi, hogy a tesztek, ha fenyegető eszközök is, alkalmasak a gyerekek tudásának lemérésére. A helyzet az, hogy a teszt megírása a gyerek figyelmét legalább annyira a tesztelő felé fordítja, mint a tananyag felé. A teszttel kapcsolatban a tesztelő nem segítő a továbbiakban, hanem ellenség. A teszt, a tesztek rendszere arra készíti a tanulót, hogy ne arra koncentráljon, mit is szeretne megtudni a világról, hanem arra, hogy jól végezze el a tesztet. Ez pedig nem ugyanaz. A tesztek rendszerének elhatalmasodása oda vezet, hogy a gyerekek elvesztik érdeklődésüket, és az iskola befejeztével hosszú időre van szükségük, hogy kiheverjék a rendszer negatív hatásait, és újra saját érdeklődésük szerint képesek legyenek tanulni. Sokuknak azonban ez soha nem sikerül.

A tesztek rossz hatása abban is megfigyelhető, hogy a gyerek nem feltétlenül azt a tanárt tartja jónak, aki a gyerekek igényeit figyelembe véve jól tanít, hanem azt, akinek tesztjeit jól ki lehet számítani, vagy a tesztekkel előre időben bejelenti stb.

A tesztelés – mert benne két ellenfél találkozik, ahol minden eszköz megengedett a másik fél becsapására – arra is inspirál, hogy a gyerekek illegális eszközöket vegyenek igénybe a jó eredmények elérése érdekében. Ezt ugyan el lehet ítélni, de ha a dolgokat nem ragadjuk ki egész környezetükből, akkor azt is mondhatjuk, hogy a tanárok és a diákok döntően különböző szituációja feljogosítja a tanulót az „illegális” eszközök használatára. Tudom, hogy ezekért a mondatokért majd megköveznek.

Ha a teszt eredményétől függően nemcsak a tanuló, hanem a tanár is megítéltetik, akkor a helyzet tovább rosszabbodik, és a teszt eredménye végképp eltér majd attól, amit a tanuló tudásának nevezhetünk. Ebben az esetben ugyanis bizonyos értelemben a tanár és a gyerekek közös hajóban eveznek és az ellenség valahol az iskolán kívül található, a Minisztériumban, vagy az EU vagy más szervezet valamilyen irodájában. A tanár ilyen esetben gyakran a maga előnyét nézve becsapja a tesztelőt azzal, hogy a gyerekeknek elárulja a teszt részleteit, vagy más módon segíti őket. A tanulás, a tudás itt is másodlagossá vált.

A tesztek természetesen úgy kell összeállítani, hogy a tanulók egy része ne tudjon minden kérdésre válaszolni, vagyis a teszt be tudja tölteni feladatát: Az okosokat el tudja választani a

butáktól. A tesztek tehát jutalmaznak és büntetnek. Elméletben a büntetésnek ösztönöznie kellene a „buta” tanulót a tanulásra. Valójában nem ez történik, hanem gyakran a „buta” tanuló elfordul a tanulástól, feladja aspirációit, vagy ilyen vagy olyan módon lázadóvá válik, és ennek következményeképpen konfliktusokba kerül a felnőttekkel. A másik lehetőség sem jobb. Azok, akiket a rendszer butának bélyegez, megpróbálják más eszközökkel bizonyítani tudásukat. Súgásra várnak, megpróbálják meghasalni az eredményt stb.

Hadd térjek ki még egy gyerekcsoportra, akit a tesztek hátrányosan érintenek. Ezek azok a gyerekek, akik lassan dolgoznak. A tesztek hátrányosan érintik azokat, akik biztosak akarnak lenni a dolgukban, és hosszasan átgondolják a kérdéseket. Hátrányosan érintik azokat, akik nem jól viselik a vizsgaszituációkat, akik félnek a megmérettetéstől. Az ilyen gyerekeket egy újabb kudarc még mélyebbre kergetheti ezekben a félelmekben. Vannak, akik már direkt írnak rossz tesztek, ezzel maguknak ártva, de egyben bosszút is állva.

Miért van akkor mégis az, hogy sokan azok közül is, akik a teszt rendszerének áldozatai, védelmükbe veszik a rendszert? Ennek az az egyik oka, hogy nem képesek saját eredményeiket a rendszernek tulajdonítani, hanem magukat vádolják, ha egy-egy teszt sikertelen. Az egész rendszer is ezt sugallja. Te vagy a hibás, mert nem tanultál eleget. Ebben a rendszerben nem lehet felvetni a kérdést: vajon nem lenne helyesebb olyasmit tanulni, ami a gyerek érdeklődésének megfelel? Más eredményeket kapnánk.

A külső és belső motivációról

A külső tanári motiváció a mai kötelező iskolába járásra építő bürokratikus iskola fő fegyvere. A motiváció fogalmát azonban alaposabb vizsgálat alá kell vetnünk. Ha különbséget teszünk a külső és belső motiváció között, látni fogjuk, hogy a belső motiváció az igazán fontos, az igazán kívánatos, míg a külső motivációra csak akkor van szükség, ha korábban már leromboltuk a belsőt. A feladat itt az lenne, hogy a belső motiváció értékét újra visszaállítsuk. Nem könnyű feladat.

A gyerekek a világra jönnek, és megkezdik az őket körülvevő világ felfedezését. A felfedezőút egyik állomása, hogy megtanulnak járni és beszélni. A tanulási folyamat sok próbálkozásból, kudarcból, újrakezdésből áll. A gyermek maga jelöli ki tanulásának tárgyát, maga hajtja végre a folyamatot, és végül ő maga korrigál. Természetesen környezetéből már ebben a korai fázisban visszajelzések érik. A felnőttek segítik őt, ha úgy ítélik meg, hogy segítségre van szüksége. A segítségre a gyerek kétféleképpen reagálhat: örül neki vagy elutasítja. Akárhogyan is történik, örömet vagy elutasítást szintén a maga módján tudja csak kifejezni. Az öröm vagy elutasítás értelmezése azután a másik fél feladata. Jó esetben az értelmezés sikeres, rossz esetben nem. Így, ha a gyermek elutasító reakcióját nem megfelelően értelmezik, a dolog problémákhoz vezethet.

Vegyük most a jó esetet! A felnőtt vagy egy másik gyerek megérti, hogy segítő szándéka felesleges, és leállítja a segítségnyújtást, amelyre a másik fél nem tart igényt. Így a világ felfedezése megmarad örömtelinek, a gyerek továbbra is motivált, újabb célokat tűz ki maga elé, keresi a feladat megvalósításának eszközét, saját hibáiból tanul, és saját erejéből jut örömhöz. A tanulás ilyen módjával nem csupán járni és beszélni lehet megtanulni, hanem olvasni, írni és számolni is. Számptalan esetet ismerünk, amikor a gyerekek saját motivációjukból eredően sajátítják el ezen képességeket.

A második esetben, ha a felnőtt vagy gyerektársak a segítség elutasítását nem értik meg, kialakulhat egy problematikus helyzet. A segíteni akaró fél a világ megismerésének támogatójából a világ megismerésének akadályozójává válik. A nem kívánt segítség sokféle lehet. A leggyakoribb eset, ha akaratlanul olyasvalamit kényszerítünk a gyerekekre, amit még

nem áll szándékában megtanulni, vagyis tanulási stratégiáját megváltoztatjuk. Például a gyereket túl korán jární tanítják, amikor még izmai nem elég fejlettek a járáshoz; vagy túl korán akarják szobatisztaságra szoktatni. Ekkor a célokat már nem a gyerek tűzi ki maga elé. Hasonlóan jó példa a kéréstlen segítségre, amikor a gyerek saját eszközeit igyekeznek valami mással helyettesíteni; vagy megoldják helyette a feladatot, és nem hagyják, hogy hibázzon. Továbbá azzal is kárt okozhatunk, ha mi magunk értékeljük a gyermeket, és nem engedjük, hogy maga ítélje meg azt, mit tart kudarcnak vagy sikernek.

Mindezek a gyermek elbizonytalanodásához vezetnek: a világ felfedezésének üteme lelassul, a gyerek védekező alapállást vesz fel. A probléma azonban ezzel nem zárult le. A gyerek nem érzi sajátjának azokat a célokat, amelyeket kitűznek elé, de környezete különböző eszközökkel megpróbálja mégis rávenni azok elérésére. Ezt nevezik motivációnak. Az eredeti, önmagunkból fakadó belső motiváció helyébe a külső motiválás lép. Ez tragikus fejlemény. A külső motiváció soha nem lehet olyan erős, és soha nem mozgat meg annyi energiát, mint a belső, velünk született, természetes motiváció.

Az iskola mint intézmény elsősorban ezzel a külső motivációval dolgozik. Az iskolában a kitűzött célok külsők, nem a gyerek saját céljai, ebből következően az iskolában mutatott teljesítmény nem a gyerek valóságos teljesítménye. Az iskolában nem a belső indítatásból eredő ismeretszerzés támogatása folyik, hanem a külső motiváció eszközével, a kívülről meghatározott célok elérése a feladat – vagyis nem világmegismerés, hanem világmegismertetés.

Ez a gyerekekben védekező reakciókat indít el: teljesítménycsökkenés, érdektelenség, elfordulás a kedvenc tantárgyaktól. A külső motiválás egyik fontos módszere az osztályozás vagy egyéb értékelés. Ennek a módszernek az igazi eredménye, hogy leszoktatja a gyereket a korábban örömmel végzett tevékenységekről. Ha a gyerekek az örömmel végzett tevékenységért cserébe jutalmat kapnak, és ehhez a jutalomhoz aztán hozzászoknak, akkor végül a jutalmazás megszüntetésével együtt az öröme is megszűnik. Tragikus jelenség, amely nagyon sokszor megtörténik.

Az iskola hatására a gyermekben megszűnik a saját, belső motivációs kényszer, már csak külső motiválás hatására végzi el feladatait. A külsőleg meghatározott célok miatt a gyermekeket könnyebben lehet ellenőrizni, hiszen ha a feladat kívülről jön, akkor annak ellenőrzése is egyszerű.

Bár az iskolák ezt így nem mondják ki, de módszerük ezt mutatja.

Ebben a helyzetben a gyerekek már nem az igazi, kíváncsi énjüket mutatják, hanem stratégiákat fejlesztenek ki arra, hogyan viselkedjenek az iskolában. Az órán elhangzó kérdések után vagy felteszik a kezüket, és kiugranak a padból mutatva, hogy mennyire szeretnének válaszolni, vagy igyekeznek észrevétlenül maradni, nehogy felszólítsák őket. Játsszák a játékot, amit iskolának neveznek. Nem gondolkodnak többé: nem kérdeznak, hanem válaszolnak. Nem aktívak, hanem passzívak – még ha ez látszólagos aktivitásban fejeződik is ki.

Az iskolai életben a gyerekeknek nincs igazi felelőssége. Azt mondjuk, a diák felelőssége a tanulás. Azonban ez akkor lenne valós felelősség, ha a diáknak nemcsak tanulnia kellene, hanem el kellene döntenie azt is, mit akar tanulni, vagyis az elérendő célokat maga tűzné ki. Mivel ez hiányzik, természetesen nincs felelősségtudat sem. Minden tanuló egyforma, csak a jó tanuló más iskolai játékot játszik, mint a rossz tanuló. A jó tanulók elfogadják a külső motiváltságot, fejükbe tömik azt, amit az iskolában a fejükbe akarnak tömni. A rossz tanulók ellenállnak, többé-kevésbé nyíltan kimutatják ellenérzésüket.

Azokban az otthonokban, iskolákban, ahol a külső motiváció nem játszik szerepet, máshogyan folyik az élet. Itt bíznak a belső motivációban, hogy a gyerek képes magának célokat kitűzni és segítséget kérni, ha szüksége van rá. A belső motivációt nem kell felkelteni, ösztönösen megvan bennünk, így tanári motivációra sincs szükség. A gyerekek, mivel

céljaikat maguk tűzik ki, aktívak, és természetesen felelősséget is vállalnak. Nem abban az értelemben, hogy adott időre elérik a kitűzött célokat, hanem abban a természetes értelemben, hogy tevékenyek, és dolgoznak a célok megvalósításáért.

Míg a külsőleg motiváló iskolában a tanárok bizalmatlanok a tanulóval szemben, addig itt a bizalom légköre uralkodik, mert tudják azt, hogy a bizalmatlanság önbeteljesítő. Ha nem bíznak bennünk, el is hisszük magunkról, hogy megbízhatatlanok vagyunk, tehát felelőtlené válunk. A felelőtlen embereket viszont valóban jobban kell ellenőrizni – vagyis ördögi kör alakul ki.

A külsőleg motiváló iskolában hiába dicsérik a gyereket teljesítményéért, mégsem alakul ki benne a kívánt önbecsülés. Az önbecsülés forrása ugyanis az, hogy az ember saját maga tűz ki célokat, majd ezeket a saját eszközeivel, esetleg mások segítségét is igénybe véve megvalósítja.

A külsőleg motiváló iskolában a tanárok azt gondolják, hogy aki nem tanul jól, azzal valami baj van. Valójában azonban el kellene gondolkodniuk azon, hogy miért nem képesek a tanulók az adott anyagot megtanulni. Ha önvizsgálatot tartanának, észrevennék azt, hogy a külső motiváció módszerét el kellene hagyniuk és vissza kellene térniük a tanulás teljesebb értelmezéséhez. Ehhez azonban nem elég egy tanár, teljes iskolai szemléletváltás szükséges.

A külső motivációt alkalmazó iskolában a gyerekek iskolán belül mutatott intelligenciája kisebb, mint az iskolán kívül. A tanulók unatkoznak, utálják az értelmetlen feladatokat. Ez a fajta tanítás inkább az elméleti oktatást tartja lényegesnek, szemben a gyakorlati tudás elmélyítésének fontosságával.

A külső motiválást mellőző iskolákban a gyerekek sokféle dologgal foglalkozhatnak, megválaszthatják azt, amit tanulni akarnak, vagyis haladhatnak előre a saját maguk választotta úton. Ha kérdéseik vannak, akkor azokat felteszik, és azokra választ kapnak. Ha meg akarják tudni, hogy hogyan kell valaminek utánanézni, megmutatják nekik. Ez 180 fokos fordulat a hagyományos módszerre építő iskolákkal szemben, és valóban működőképes modell. Olyan környezetben szeretnek tanulni a diákok, ahol biztonságban érzik magukat, és segítséget kapnak, ha szükségük van rá.

Ezt bizonyította be a ma működő alternatív iskolák közül legrégebben alapított summerhilli iskola is, ahol először tették szabadon választhatóvá a tanórák látogatását. Ennek az iskolának a tapasztalata azt mutatja, hogy a külső motivációról való lemondás egy termékenyebb tanulási környezetet teremt. A gyerekek, akik hagyományos iskolákból jönnek, először kerülnek az órákat, majd bizonyos idő után bekapcsolódnak a tanulásba azokban a tantárgyakban, amelyek megfelelnek érdeklődési körüknek. A belső motivációnak köszönhetően teljesítményük nem rosszabb, mint a hagyományos iskolákba járó társaiké.

Számos iskolában továbbra is a régi rendszer uralkodik, mert ha van is igény a jobb tanulási módszer bevezetésére, a pénzforrások kiapadása után kénytelenek visszatérni a régi programokhoz. Ráadásul a tanárok többsége ellenzi a változásokat. Azt belátják, hogy az alacsonyabb osztálylétszám az ideális, a túl sok papírmunka és a kevés fizetés pedig nem hat ösztönzőleg a tanárookra, de továbbra is azt tartják helyesnek, ha a tanár mondja meg a diáknak, mit és hogyan tanuljon.

Bizonyos értelemben ez azt jelenti, hogy sem a tanárok, sem a szülők nem ismerik a gyerekeket.

Nagyon fontosak azok a kezdeményezések, melyek a mai oktatási rendszer hibáiból tanulva, saját intézmények alapítását tűzik ki célul. Azonban egy demokratikus iskola működtetése heroikus feladatnak tűnik, mert megalakulása után az iskola állandó függésben van a különböző pénzforrásoktól, melyek sajnos könnyen kiapadhatnak. Vonzó alternatívának tekinthető a gyerekek otthoni taníttatása is, mert így a lehető legtermészetesebb környezetben tanulhatnak a diákok.

Akik a belső motiváció erejében hisznek, azok számára természetes, hogy a tanulás nem a tanító szigorának, hanem a tanuló aktivitásának és kíváncsiságának az eredménye. A tanárnak az a feladata, hogy segítse a tanulókat. Támogassa a diákokat abban, hogy eljussanak olyan helyekre, ahol érdekes dolgokat láthatnak; gondoskodjon olyan könyvek és eszközök beszerzéséről, melyek segítségével a tanulók kielégíthetik kíváncsiságukat; és ami a legfontosabb: megválaszolja azokat a kérdéseket, amelyeket feltesznek neki.

A tanulás nem választható el az élettől. Mérföldkőnek tekinthető ezért, hogy a Summerhill School elérte a brit oktatásügyi bürokráciával szemben vívott jogi csatájában (1999-2000), hogy bírósági döntés alapján ebben az iskolában nem csak a tanteremben folyik a tanulás. A tanulás egyik fontos módja a minden demokratikus iskolában működő diákönkormányzat. A gyerekek minden helyzetben képesek a fejlődésre, de leginkább akkor, ha értékes munkát végezhetnek. A diákönkormányzat pontosan arra jó, hogy használják képességeiket, megtanulnak bizonyos szituációkat értékelni, és nem utolsósorban döntéseket hozni.

Azok a gyerekek a nyertesek, akik demokratikus iskolában vagy otthon tanulhatnak. Boldogabbak, érdeklődőbbek, mint a hagyományos oktatási intézményekbe beíratott társaik.

A tanulásról²

A tanulás az iskolával kapcsolatban leggyakrabban használt fogalom. A gyerekeket az iskola jó tanuló vagy rossz tanuló címkével látja el, és azt sugallja, hogy ez a tulajdonsága a tanulónak a tanulótól függ. Most részletesebben emellett szeretnék érvelni, hogy a rossz tanulókat részben az iskola saját maga produkálja, amikor osztályozza, értékeli őket, amikor versenyre biztatja őket és nem kooperációra, amikor a tantervet és nem a gyereket akarja tanítani.

Korábban azt gondoltam, hogy a tanulás egyfajta gyűjtögető tevékenység, ahol az ember tényeket, gondolatokat gyűjt. Ma már tapasztalataim hatására egészen máshogyan látom a dolgot: ma a tanulás nekem valamiféle növekedést jelent, azt, ahogyan az ember az őt körülvevő világban mozog, és egyre jobban birtokba veszi azt.

A tanulás maga az élet. Az újszülött az élet első pillanatától fogva tanul. Az iskolába nem azért megy, hogy megtanuljon tanulni, hiszen azt élete első pillanatától fogva teszi. A tanulás sokkal szélesebb fogalom annál, mint amit az iskola jelent. A tanulás ebben a széles felfogásban az egész életen át folyik, a tanulás folyamat, növekedés, tapasztalatszerzés és a tapasztalatok feldolgozása. A tanulás eredménye nem pusztán szavakban vannak rögzítve, hanem érzésekben, gondolati modellekben is. Az iskola, mint erre még később kitérek, nagyon gyakran megpróbálja a gyereket arra készíteni, hogy valami más módon tanuljon, mint ahogyan azt korábban tette. Ez sokszor ahhoz vezet, hogy a gyerek eredeti jó tanulási módszerét feladni kényszerül, és helyette az iskolában szokásos felszínes tanulási módra szokik át. Mielőtt ezt részletezném, térjünk vissza az iskola előtti korba.

A kisgyerekeknek a világ titokzatos, talán egy kicsit veszedelmekkel teli, de mindenképpen érdekes és vonzó: minden érzékszervükkel fel akarják fedezni. (Ezt a felfedező kedvet csak azzal lehet lelohasztani, ha a gyerekbe félelmet táplálunk. De erről is majd később.) A kisgyerekek nagy kitartással indulnak neki a világ felfedezésének. Ez biztosítja nekik a sikert. Nem rettennek meg az akadályoktól, nem veszítik el türelmüket, ha hibáznak. A felnőttek feladata az lenne, hogy igyekezzenek a gyereket támogatni, hogy ez a kitartás megmaradjon. A felnőttek természetesen többet ismernek a világból, mint a gyerekek. A gyerekek csak

² A tanítás és a tanulás kapcsolatáról részletesen írtam a Taní-tani 2005/2006-os tanév 3. számának 28-37. oldalain (<http://tt.aula.info.hu/post-36-ko-foti-tanitas.html>)

akkor fedezhetik fel a világot, ha bíznak a felnőttekben, abban, amit nekik mondanak, és abban, hogy megvédik őket a rájuk leselkedő veszélyektől.^[K11]

Amit tudásnak nevezünk, az nem csupán szavakban, hanem hangokban, szagokban, emlékek formájában áll rendelkezésre. Ezek a dolgok egymással össze is kapcsolódnak. Ez a tudás az élet különböző szféráiról szól: az ember belső világáról és a külsőről. A világról, amit ismerünk, más embereknek is el tudunk mondani valamit, leginkább szavakban, de a teljes élményt nem áll módunkban átadni.

Ha a tanulás alatt egyfajta növekedést értek, akkor ez azt jelenti, hogy egyre több dolgot foghatok fel a világból. Ha erre kedvem van, ha érdekel valami, akkor elindulok abba az irányba, és megpróbálom ismereteimet tágítani. A megismerésbe beletartozhatnak szavak, élmények, a tapasztalatok sokféle formájában. Ebben a tapasztalatszerzésben szerepet játszanak a gyerekek és az övelük kapcsolatba kerülő felnőttek is.

Az egyik legfontosabb ilyen tanulási folyamat a nyelv megtanulása. Ennek érdemes a részleteibe is belemenni, mert meg tudja világítani azt, amit a tanulásról később még pontosabban mondani szeretnék. Ez a tanulási folyamat sokkal komplexebb, mint a később olyan nehéznek titulált olvasás megtanulása.

A sírás az első nyelv. Nem szavakból áll, mégis kifejez valamit, amit aztán a nyelv majd jobban fog tudni: valamit kifejez, és képes arra, hogy megváltoztassa a világot.

A sírást arckifejezések, gesztusok kísérik, a sírás hangjai kifejeznek valami belső állapotot. A közlés nem tökéletes. A környezetnek próbálkoznia kell a sírás megértésével. Komolyan kell vennünk őt. Már a sírás során van tanulás, van visszacsatolás. A hangokkal való játék is a nyelv megtanulásának fontos állomása. Miközben a játékszereit tapogatja, magából hangokat ad ki, amit szerencsére még senki nem korigál vagy javít. Újabb és újabb hangok jelennek így meg. Ezért (szerencsére) senki nem dicséri meg, és így ez a játék teljesen szabadon folytatódik. Senki nem tanítja még, hanem az élet veszi körül, senki nem kíván neki modellként funkcionálni, vagy őt tanítani. A gyerek azonban mindent megfigyel, minden szót, minden gesztust. Nem gyakorol a szó későbbi értelmében. Hanem újabb és újabb szavaival egyre inkább képes lesz részt venni a közös életben. Megtörténik a csoda: hangokat összekapcsol az élet dolgaival. A nyelvet úgy tanulja, hogy beszél. Nem készül rá, nem gyakorol, hogy tudjon valamit, hanem teszi, és közben egyre előbbre jut. Ennek a tanulásnak a mintájára kellene az iskolát is átalakítani, mert ez a fajta tanulás az igazi.

Már az eddigiekből is kiderült, hogy a tanulás kérdése nagyban összekapcsolódik azzal, hogy a gyereket körülvevő felnőttek hogyan viszonyulnak a gyerekhez. Jó esetben valódi veszélyektől védik, de nem igyekeznek felfedezőkedvét elvenni. Itt kimondom egészen nyíltan, hogy szerintem a tanulási motiváció minden gyerekkel vele születik, azaz nem állja meg a helyét az elmélet, amely szerint az egyik gyerek jó tanulónak születik, a másik pedig rossznak. A tanulási képességeket a társadalmi környezet, a gyereket körülvevő emberek rombolhatják le. Egy másik kérdés az, hogy az iskola egészen más tanulási módszereit a gyerekek más-más eredménnyel teszik magukévá. Sajnos az ún. iskolai jó tanuló nem biztos, hogy valóban az, hiszen nagyon gyakran csak arról van szó, hogy tovább képes agyában megtartani, és jobban tudja visszaadni a tananyagot, mint a társa. Az iskola sok vonatkozásban maga állítja elő a rossz tanulót, vagy legalábbis rátesz egy lapáttal arra, hogy valakiből rossz tanuló legyen.

A csak valós veszélyektől megvédett gyerek, akit egyébként értelmetlenül nem korlátoznak a világ felfedezésében biztonságban érzi magát és nyomul előre. Az úton követ el hibákat, de ezekből tud tanulni. Nem rögtön, nem azonnal, de tud. Elkeseredik ugyan, ha valami nem úgy van, ahogyan elgondolta, de újra megpróbálja, és addig kísérletezik, míg nem jut eredményre. A világot az ilyen gyerek barátságos helynek látja. A világot olyan helynek érzi, aminek ő maga része.

A másik gyerek, akinek nem jut ilyen szerencsés sors, és veszélyekkel riogatják, ahol nincsenek, és akit eltántorítanak a felfedezéstől, másfajta attitűddel áll a világhoz: Nem gondolja, hogy a világ hozzá tartozik. A világot egy nem barátságos helynek látja. Míg biztonságban élő gyerek nem gondol a maga biztonságára, addig a biztonság hiányában ennek a gyereknek a legfontosabb törekvése lesz a biztonság megszerzése.

Mindez azzal van összefüggésben, hogy a tanulás egy az érzelmekkel erősen összefüggő folyamat. Az érzelmek egy nagyon fontos csoportja azzal van összefüggésben, hogy hogyan érezzük magunkat a világban, hogyan látjuk magunkat. Ez a kép természetesen nem állandó, hanem szituációktól függően változik. Sajnos azonban a kép meg is merevedhet, és a rossz helyzetekből nem egykönnyen találhat valaki kiutat. Még nehezebb a kiút, ha a környezet ahelyett, hogy megértené az összefüggést az önkép, a bizalom és a tanulási képesség között, megmerevíti azt, és a tanulót mozdíthatatlanul besorolja.

Aki magával ki van békülve, az a világot is kellemes helynek látja. Aki viszont magát rossznak, butának, ügyetlennek, szeretetre méltatlannak látja, az a világot is rossz helynek érzi. Akinek jó az önképe, az még kudarcok esetén is tud emlékezni arra, amikor a világot kellemes helynek tartotta. Akinek az önképe rossz, az egy rossz visszacsatolásba kerül: rosszul érzem magam – a világ rossz – én még rosszabbul érzem magam benne, és így tovább.

Aki a világot kellemes helynek tartja, nem feltétlenül tart mindent jónak. A világban rengeteg probléma van: szegénység, igazságtalanság, kegyetlenség, korrupció, a természeti környezet rombolása stb. Mindezzel együtt is lehet az ember optimista, ahogyan Gramsci fogalmazta: az értelem pesszimizmusával szembe lehet helyezni az akarat optimizmusát. Akinek az önképe pozitív, az tudja, még akkor is, ha nehézségei vannak, hogy az alagút végén van kijárat. Ha azonban valakinek az önképe sérült, ha sokszor kimerült, akkor még ha jól mennek is a dolgok, arra gondol, hogy az egész nem fog sokáig tartani.

Ugyanezek igazak a kisgyerekekre is. Azok a gyerekek, akik a sikertelenséghez szoktak hozzá, akkor sem érznek elég pozitív készletet, ha sikerük van. Akinek az önképe pozitív, az könnyebben mászik ki egy gödörből. Neki megvan az a legfontosabb, ami a kimászáshoz kell: emberek, akik támogatják. Akinek az önképe sérült, az általában nem talál maga körül támogató embereket.

A világ felfedezésének vágya így függ össze az érzelmekkel, a gyereket körülvevő felnőttek attitűdjével. Akit támogatnak, az fel akar fedezni, aki felfedez, annak sikerei lehetnek, ami segít pozitív önképet kialakítani. Akit nem támogatnak, az egy dologgal foglalkozik: a biztonság keresésével, és felhagy a világ felfedezésével, nem is érzi magát a világ részének, a világot magát is rossznak érzi. A világtól visszahúzódik, mert a világban csak veszélyeket lát, ott csak vereségek, megaláztatások várhatják. Megpróbálja rossz élményeit elfelejteni. Ez az oka későbbi feledékenységének.

Aki nem fél a világtól, az szeretne többre képes lenni, többet tudni, több mindenhez érteni. Igyekszik ismereteit a körülvevő világról tágítani. Kérdései vannak, és válaszokat akar kapni. Még ha ezek a válaszok nem azok, amikre gondolt, képes ezekkel mégis tovább dolgozni. Minden tapasztalatot be tud építeni. Minél többet próbálkozik, annál többet tanul, függetlenül az egyes kísérletek eredményétől. Ezért tanulnak a biztonságban élő gyerekek olyan jól.

A félelmekkel élő gyerek nem törődik azzal, hogy a világról alkotott képe vajon mennyire helyes. Amit ő keres, az a biztonság. Szeretne egy modellt, amely egyszerű és változatlan. Mindent, ami nem passzol ebbe a képbe, azt elutasít. Csakhogy ezek a modellek nem teljesítik azt a funkciót, amit a biztonságban élő gyerek modellje tud: nem adnak jó előrejelzést arról, hogy mi történhet. A félelmekkel élő gyerek hiába menekül egy álomvilágba, mert a valóság újra és újra felébreszti. Ezek az ébredések sem segítenek neki.

Sok felnőtt embernél látjuk, hogy igyekeznek megelőzni a csalódásokat: ha félnek, hogy leesnének az ágyról, akkor inkább a földre fekszenek. Ha félnek, hogy pénzt vesztenek, akkor inkább nem is fogadnak. Aki nem kockáztat semmit, az nem is veszíthet. Akinek magáról az a

képe, hogy mindenképpen veszíteni fog, az nem is próbál meg semmit. Azokat az embereket, akik neki segíteni akarnak, olyannak látja, mint akik csak kihasználni akarják őt, és ezért ellenáll nekik is. Ilyen emberek születték azt az elképzelést, hogy az ember – kivétel nélkül – rossz, gonosz. Ez tükröződik vissza az eredendő bűn tanában. Mindezek a dolgok a gyerekkorban gyökereznek.

A tanulás, mint láttuk, nem más, mint a világba való belenövés. Ennek a folyamatnak van egy kiindulópontja, és onnan terjed tovább. A tanulás folyamata nem indítható el akárhonnan. A lépéseknek folyamatosaknak kell lenniük, és a megtanult dolgoknak a tapasztalatokban igazolást kell kapniuk. Ha ezt elfelejtjük, akkor nem fogunk előre jutni. Ez pedig az iskolában sokszor előfordul, ahol a kiindulópontot nem veszik figyelembe, és elméleteket akarnak az egyik agyból a másikba átplántálni. Ebben az esetben, a tanuló nem tud mást tenni, mint megpróbálja a másikat megtéveszteni, és meggyőzni arról, hogy követi őt.

Az iskolai rossz tanuló nem azért rossz tanuló, mert nem tud tanulni, mert valami baj van a fejével, hanem azért mert valami baj van az önképével. Ezt az önképet rongálja a feleltetés, a címkézés, a gyerekek teljesítménycsoportokba való sorolása. Ezek a módszerek nem összeegyeztethetőek a tanulással, amelynek legfontosabb előfeltétele a biztonságos környezet, ahhoz hasonló, amely az élet legelején körülvette a gyerekeket, ahol nincs értékelés, vizsgáztatás, hibáztatás. Ezeknek a feltételeknek a teljesülése esetén a tanulási folyamat magától megy, és nincs szükség külső ösztönzésre.

Sajnos nagyon sok felnőtt hiszi azt, hogy neki kell a gyerekekben a tanulási folyamatokat elindítani, mert a gyerek csak akkor tanul, ha a felnőttek ezt elindítják. Sok tanár és szülő lesz mérges, ha megtudja, hogy gyereke a maga kíváncsiságától hajtva is tanul. Szeretnék úgy képzelni, hogy minden, amit a gyerek csinál, tanul, az ő – tehát a felnőtt – kezdeményezésére jön létre. Ekkor éreznék úgy, hogy van értelme az életüknek. Ugyan nekik maguknak nem sikerült magukból valamit kihozni, de a gyerekből igen (még akkor is, ha ezt te nem akarod) Ilyen gondolatok azok, amelyek oda vezetnek, hogy a felnőtt generáció egy jó része elutasítja a fiatalabbak igényeit az önállóságra, arra, hogy életüket és tanulmányaikat a maguk kezébe vegyék, és ezért érzik magukat fenyegetve, ha azok, akiket maguk akarnak formálni, ebből nem kérnek.

Ha az otthon még biztosítja is a tanulás feltételeit, amennyiben biztonságot és szabadságot ad a felfedezésekhez, sajnos az iskola sok esetben képes átalakítani a tanulót, lerombolni annak kíváncsiságát és biztonságérzetét. Ez a folyamat azonban az iskola tanáraiban nem tudatos. Ők csak teszik a dolgukat, és még hirdetik is, hogy a gyerek érdekét tartják szem előtt. Az iskola azonban a maga rendszerével azt közvetíti a gyerekek többsége felé, hogy azok nem elég okosak, értéktelenek, és méltatlanok a bizalomra. Az iskola mintha azoknak készült volna, akik már otthonról sem hoznak biztonságot és szabadságot. Azokat pedig, akik ezt otthonról magukkal hozzák, azokat inkább az első csoportba igyekeznek beleyúrni.

Ezen a helyzeten minden tanár változtathat a maga eszközeivel. A szülőknek is megvan a maguk szerepe az iskola átalakításában: A cél világos kell legyen: minden tanulónak biztonságban kell éreznie magát az iskolában, és szabadságot kell kapnia, hogy tanulhasson, mint ahogyan ezt egészen kis korában tette. Az ember akkor tanul a legjobban, ha ő maga és nem mások határoznak arról, hogy mit akar megtanulni, és az időpontot, a tanulás módját is maga határozhatja meg. Ugyancsak a tanulónak kell tudni meghatározni, hogy kivel akar tanulni, milyen anyagokat akar használni, és milyen tapasztalatokra van szüksége. Ugyancsak neki kell módja legyen arra, hogy értékelje, meddig jutott, és mikor akarja abbahagyni, vagy tovább folytatni a tanulást. Ha ezek a feltételek teljesülnek, akkor újra érezhetjük a tanulásban a világ teljességét, saját szabadságunkat, saját hatalmunkat és hozzáértésünket.

A tanár számára ez azt jelenti, hogy a tanulónak kell a középpontba kerülnie, nem a tananyagnak. A tananyag csak valamilyen orientáció lehet, de nem lehet semmiképpen ok arra, hogy annak nevében a tanár valami olyasmire kényszerítse a tanulót, amihez annak

nincsen kedve. A gyerek igényei adják a tanulás kiindulópontját. A tanterv, annak bármilyen formában kötelezővé tétele hiba. Abban a pillanatban, ha a tanár nem a tanulók igényeiből indul ki, hanem valami absztrakt követelményből, akkor természetesen eltűnik a tanulókból az érdeklődés, még akkor is, ha fizikailag ott vannak a teremben. A tanárnak ezért a mai kultúrában, amelyben a tananyagnak a tanuló igényei elé helyezése általános, végeredményben egy nagyon nehéz döntést kell hoznia, és ha a gyerek, gyerekek igényeit helyezi előtérbe, akkor számolnia kell, hogy a tantervcentrikus iskolai kultúra kiveti őt magából.

A tanárok szerepének a rendőr szerepe helyett az idegenvezető szerepét kellene betöltenie. Ugyanennek a változásnak kellene bekövetkeznie a tanárképzésben is.

Összefoglalás

A magyar iskolarendszert nem a több pénz teheti jobbá. A jó iskolarendszer nem pénzkérdés. A magyar iskolarendszert nem a több teszt és tudományoskodás tehetné jobbá, hanem a több emberség, amely nem kerülne több pénzbe. Az iskolarendszer rákfenéje a technokratikus gondolkodás, amely abban hisz, hogy a minél korábbi fejlesztés oda vezethet, hogy a gyerekekbe több tudást, ismeretet lehet betölteni adott idő alatt.

Mitől jó egy iskola? Attól, amitől egy jó családi otthon is jó tud lenni: hogy barátságos, védelmet nyújtó, inspirálja a gyereket a világ felfedezésére. Tévedés azt hinni, hogy az iskola jó, amelyiknek nagyszerű a felszereltsége, ahol a gyerekeket gyakran tesztelik, ahol sok tudást töltenek a fejükbe. A felszereltség persze nem mellékes, a legfontosabb azonban az, hogy mit gondol a tanár, aki az adott iskolában tanít: milyen képe van a gyerekekről, hogy látja-e, hogy milyen körülmények között fejlődik a legharmonikusabban egy-egy gyerek.

Az egyik legfontosabb szemléleti dolog az, hogy a tanár az iskolába lépő gyereket úgy lássa, mint valakit, aki addigi rövid életében is már nagyon sok mindent megtanult, és nagyon sok tapasztalatot halmozott fel. A már meglévő tudáshoz és képességekhez kell hozzáépíteni, hozzáigazítani az új ismereteket az iskolában. A kisgyerekkorban természetesen szabadon mozogva, a felnőttekkel szabadon kommunikálva, sokat játszva sajátítja el a gyerek a világot. Az oktatási módszereknek ehhez kéne alkalmazkodniuk

A mai iskola nem erre a fundamentumra akar valamit ráépíteni, hanem a gyereket kényszerek közé szorítva akar valamit a fejébe tölteni. A mennyiségi szemlélet uralkodik, mindent mérni kellene. A gyerek azonban nem mérhető. Minden gyerek egyéni utakon fejlődik, ha fejlődik. Az iskola nagyon gyakran megállítja a gyerek fejlődését, mert az iskola úgy gondolkodik, hogy neki kell valami újat betáplálni a gyerek fejébe.

Az iskola arra az alapfeltevésre épül, hogy ha a gyerek rossz jegyet kap, az inspirálni fogja őt a jobb tanulásra. Valójában a rossz jegyek inkább elkeserítik a tanulót, és odavezetnek, hogy elveszik a gyerek kedvét a tanulástól.

A tanár legfontosabb feladata az volna, hogy emberi kapcsolatot építsen ki a tanulókkal, hogy megismerje őket. Csak ha a tanár ismeri a gyereket, akkor tudja azt meg tőle, hogy mi érdekli, és csak akkor tudja neki azt nyújtani, ami a gyerek fejlődését elősegítené. Ehhez nem kellene semmilyen tanterv, tananyag. A tanárnak teljes önállóságra lenne szüksége.

Egy gyerek akkor tanul jól, ha izgatja az, amit tanul. Semmiféle külső motivációra nincs szükség. Csak le kell mondani bizonyos téveszmékről. Arról, hogy a gyerekeknek 6 és 7 éves koruk között meg kell tanulniuk olvasni. Nem, a legtöbb gyerek magától is megtanul olvasni valamikor 4 és 12 év között. És amikor meg akar tanulni, akkor nagyon hamar és könnyen megtanul (ehhez nagyon sok esetben nem is kell tanár, mert nagyon sok gyerek megtanul a nagyobb testvértől, vagy már olvasni tudó osztálytárustól stb.).

A túlzottan korai olvasástanítás ugyanolyan értelmetlen, mint a túl korai elválasztás az anyatejtől, vagy az erőszakos járnai tanítás, vagy a korai szobatisztaságra szoktatás. A felnőtteknek nem kell előrehajtania a gyerekeket, hanem ki kellene tudniuk várni, amíg megérnek erre. Nem kell az iskolában szőzönnel leönteni a gyerekeket, akik még nem képesek absztrakt gondolatokat megérteni és feldolgozni. A túlzottan korai olvasástanítás ahhoz vezet, hogy a gyerekek jó része utál olvasni. A 6 éves gyerekek sokkal több játékra – szabad játékra lenne szüksége.

Egyáltalán amikor a közoktatás reformjáról beszélünk, akkor arról is kellene beszéljünk, hogy milyennek is szeretnénk azt a világot, amelybe gyerekeink, azt maguk is alakítva, belenőnek. Amikor erre gondolok, akkor a legfontosabb, ami eszembe jut, hogy egy jó világban sok kis közösségnek kellene működni. Közösségeknek, ahol az emberek egymást egyenlőnek tudják. Egyenlőnek, nem egyformának. Egyenlőnek annyiban, hogy mindenkinek egyforma jogai és lehetőségei vannak a közösség ügyeibe való beleszólásra. Hogy ez ma sajnos nem így van, arról persze nem is érdemes beszélni. De én, ha arra gondolok, hogy milyen világot szeretnék a gyerekeknek, akkor erre gondolok. Ezért várom el ugyanezt egy jó iskolától is. Az iskola az a hely, ahol a felnőtt generáció átadja tapasztalatait a következőnek. Persze ez nemcsak az iskola, hanem az otthon, a munkahelyek stb. A társadalomnak, amelyben az emberek egymással egyenlőként bánnak, az iskolában kellene elkezdődnie. Az, hogy a tanárok régebben vannak a világon, többet láttak, még nem jogosítja fel őket arra, hogy ne bánjanak egyenlőként a tanulókkal.

Térjünk vissza most a szabad játékhoz! A gyerekek szeretnek egymással játszani. Nem véletlenül. Csak aki alaposan megfigyeli őket, az veszi észre, hogy milyen sok minden történik a szabad játék alatt. A gyerekek a játék szabályait állandóan alakítják. Természetesen megpróbálják azt a maguk előnyére alakítani. De ez csak a pillanatnyi látszat. Ha egy gyerek vagy egy gyerekcsoport a játékot annyira dominálja, hogy a többieknek nincs benne öröme, akkor ezek a gyerekek kiszállnak, és új játékot kezdenek, maguk. Sokszor azonban eléri, hogy a játék szabályait úgy alakítsák, hogy mindenkinek legyen a játékban esélye, hogy mindenki élvezhesse a játékot. A kidobásban a kisebbek több lépést tehetnek, a rabló-pandúrban egy erősnek át kell állnia a gyengébb csapathoz stb. Ennek a fajta szabad játéknak teret kellene hagyni az iskolás korban is. Mert a szabad játék a legjobb „iskola” ahhoz, hogy egy gyerek egy közösségben megtalálja magát, egy közösségben kiharcolhassa a maga jogait, a jogot arra, hogy élvezze az életet, a játékot, a szórakozást, és később felnőttként a munkáját.

A felnőttek nagy többsége meg van győződve arról, hogy a tanulás csak valami fáradtságos, izzadságszagú dolog lehet. Pedig tanulni öröm. A kisgyerekek örömmel veti magát a világba, és ha biztonságban érezheti magát, akkor ez az öröm fenn is marad. Semmilyen tudományos ismeret nem tudja megmondani azt, hogy a gyerekek éppen mire van szüksége ahhoz, hogy a fejében eddig felépített világmodellt tovább építse. Elvileg a tananyagnak kellene biztosítani, hogy az ismeretek egymásra épüljenek. De a tananyag összeállításában sajnos más szempontok is nagy szerepet játszanak, például az egyes tudományterületek presztízse vagy divatos tudományos áramlatok.

Visszatérnék még egy nagyon fontos szemléleti dologra: A tanárok azt gondolják, hogy fő feladatuk a korrekció, a hibák kijavítása. Szerintem ez hibás nézet. A kisgyerekek korrigálják saját hibáikat. Nem rögtön, de aki megfigyeli a gyerekeket, ha elég türelme van, láthatja, hogy képesek erre. Ez a gyereki tanulási képességek egyik fontos eleme. Az iskola erről is leszoktat. A hiba szégyenné válik, nem pedig a tanulási folyamat természetes részévé. Csak a modern pedagógia mondja azt, hogy a hiba a barátom. A valóságban, például a hangos olvastatásban a még gyengén olvasó gyerek, ha hibázik, megszégyenül.

Az iskolának annak a helynek kellene lennie, ahol a gyerekek kérdeznek, és a felnőttek válaszolnak. Aki tudja, hogy a kisebb gyerekek kicsoda tudásszomjjal rendelkeznek, az tudja azt is, hogy ezt a tudásszomjat könnyen elveszítik az iskolában. Az iskolában az kérdez, aki

tud, és az válaszol, aki nem tud. Az iskolában a tanárok túl sokat, és a gyerekek túl keveset beszélnek.

Abban az iskolában, ahova 7 éves fiam ez év őszétől jár, a gyerekek és felnőttek minden héten egyszer összeülnek, és egy gyerek vezetésével megbeszélik az elmúlt héten előfordult problémákat. Vajon hány mai iskolában van ilyen gyűlés? Vajon hány iskolában szólhatnak bele a gyerekek abba, hogy mit tanuljanak, vajon hány iskolában dönthetnek el dolgokat, vajon hány iskolában szavazhatnak arról, hogy egy tanár megszegte a házirendet? Nagyon-nagyon kevésben. Az angliai summerhilli iskolában történhetnek ilyen dolgok. Neill, aki a Summerhilli iskolát 1921-ben létrehozta, és azt haláláig, 1973-ig vezette, látta, hogy a felnőtt társadalom rettenetesen bizalmatlan a gyerekekkel szemben, és lebecsüli képességeiket. Azok a gyerekek, akik Summerhillben kezdik iskolájukat, és inspiráló otthoni környezetből jönnek, kezdetől fogva bejárnak a nem kötelező tanórákra, mert a gyerekek szeretnek tanulni. Más gyerekek, akik korábbi iskolájukban rebellisnek számítottak és nem tompultak el a kényszerű tanítás igája alatt, heteket, hónapokat töltenek azzal, hogy kiheverjék a korábbi kényszerű „táplálás” hatásait. Amíg nem járnak órára, addig a többi gyerekkel szabadon játszhatnak. Neill sok év tapasztalata után megállapította, hogy ezek a gyerekek egymást gyógyítják meg. Korábban azt gondolta, hogy saját pszichológiai kezelése segít a gyerekeknek, de aztán látta, hogy azok a gyerekek is rendbe jönnek, akik soha nem jöttek hozzá.

Rendhagyó iskolában tanárnak lenni nem könnyű, de örömet adó foglalatosság. A gyerekek itt visszajelezhetnek: igen ez érdekel minket, erre az órára eljövünk. Közbevetethné valaki, hogy a fiatalok nem tudják, hogy mire lesz szükségük az életben, ezért nem bízható rájuk a döntés, hogy az órákat látogassák-e vagy nem. Ez valóban nem könnyű döntés, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a Summerhillből kikerült gyerekek nem lettek rosszabb vagy sikertelenebb felnőttek, mint a normál iskolából kikerült társaik. Egy biztos: nagyobb örömük volt az iskolai életben, és a közösségért felelősséget vállaló emberek lettek.

Hadd térjek vissza oda, ahol arról írtam, hogy milyen társadalmat szeretnék, és mit kívánok a gyerekeknek. A mai társadalom túlzottan centralizált. Az állam beszedi az adókat, és azután szétosztja, ahogy maga gondolja. Bürokratikus apparátusok szövik át az életünket. Az iskolát mindannyian tartjuk el, de ezt egy látszat elfedi, amikor azt látjuk, hogy a pénzekért a bürokratikus apparátus kegyeit kell keresni. Az iskolában a legfőbb szó a szülőké, a tanároké és gyerekeké kellene hogy legyen. Tulajdonképpen a szülőké és a gyerekeké. Az iskolának, a mai iskolarendszerhez képest sokkal autonómabbnak kellene lennie. Az iskolát jórészt a szülőknek kellene finanszíroznia, és ha ez így lenne, akkor nagyobb beleszólásuk is lenne az ügyekbe. A tanárok a szülők alkalmazottjai, ugyanúgy, ahogy a miniszterelnök a polgárok alkalmazottja. A szülők azt a tanárt tartanák meg, akiről látják, hogy a gyereket akarja tanítani, nem valami elképzelt tananyagot. Azt a tanárt tartanák meg, aki bízik és hisz a gyerekekben, aki szereti a gyerekeket, és akitől a gyerekek ezért szívesen tanulnak. Így lenne jó.